

УДК 371.13:167.7

Марина Прокоф'єва

**МОДЕЛЬ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ
ДО ДИФЕРЕНЦІЙОВАНОГО НАВЧАННЯ
МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ**

Сучасний етап розвитку системи освіти України характеризується її інтеграцією у світовий освітній простір. Це супроводжується створенням нової її парадигми, спрямованої на формування освіченої, творчої особистості, забезпеченням умов для розкриття її здібностей, використання суб'єктивного досвіду. Конституцією України, Законами України “Про освіту”, “Про загальну середню освіту”, “Про вищу освіту”, державною програмою “Учитель”, Концепцією педагогічної освіти, Національною доктриною розвитку освіти України в XXI столітті освіта визначається стратегічною основою розвитку особистості, суспільства, нації. Головною її метою є створення умов для розвитку та самореалізації кожної особистості як громадянина України. Тому пріоритетним напрямом державної політики в сучасній освіті є її особистісна орієнтація. У її реалізації важлива роль відводиться педагогу, який формує майбутній потенціал суспільства, та його професійній підготовці.

Важливими шляхами реалізації ідей гуманістичної парадигми освіти є впровадження особистісно орієнтованих технологій навчання, створення умов для самонавчання та саморозвитку дітей, свідомого визначення ними своїх можливостей і життєвих цінностей. Тому оновленню на засадах особистісно орієнтованого підходу підлягають пріоритети, мета, завдання, структура, зміст, організація та технології професійної підготовки педагога.

Особливо це стосується майбутніх учителів початкових класів, професійна підготовка та сама діяльність яких перебувають у стані концептуального переосмислення. Хоча проблема готовності до педагогічної діяльності достатньо широко представлена у психолого-педагогічних дослідженнях (А. Богуш, Н. Кічук, А. Ліненко, С. Максименко, О. Мороз, Н. Тарасевич та ін.), проте, як показує аналіз наукових джерел, вона вивчалася в контексті окремих аспектів педагогічної діяльності. Аналіз психолого-педагогічної літератури засвідчив наявність певних напрямів дослідження готовності вчителя до професійної діяльності, а саме: вивчення своєрідності процесу професійної готовності вчителя (О. Абдулліна, К. Дурай-Новакова, В. Сластьонін, О. Щербаков та ін.); пошук шляхів і оптимальних методів професійного

становлення вчителя в умовах вищої педагогічної школи (І. Зязюн, З. Курлянд, Г. Нагорна, Р. Хмелюк та ін.); вивчення педагогічних умов, засобів і шляхів формування творчої особистості вчителя (В. Кан-Калік, Н. Кічук, В. Моляко та ін.). Готовність розглядається науковцями як настанова (Д. Узнадзе), наявність здібностей (Б. Ананьєв, С. Рубінштейн), якість особистості (К. Платонов), складне особистісне утворення (Ю. Гільбух, Л. Кондрашова), синтез властивостей особистості (В. Крутецький). На сучасному етапі розвитку педагогічної науки домінує підхід до визначення готовності як стану та якості особистості, що забезпечує успішний перехід від навчання студента у вищому закладі освіти до професійної діяльності.

У педагогіці вищої школи останнім часом зростає інтерес до проблеми індивідуального та диференційованого підходів у контексті особистісно орієнтованої освіти. Аналіз наукових праць засвідчує, що здебільшого досліджено: проблеми індивідуалізації навчання (Ю. Бабанський, П. Блонський, М. Данилова, Б. Єсіпов, І. Огородникова, К. Ушинський, С. Шацький); ефективного поєднання загальнокласної, групової та індивідуальної роботи учнів (Т. Ніколаєва, І. Чередов, І. Чуриков); індивідуалізації та диференціації навчання як засобу підвищення ефективності навчання (І. Унт); рівневу характеристику та продуктивні форми та види диференціації, її навчально-методичного забезпечення (О. Бугайов, Ю. Гільбух, Л. Занков, В. Давидов, В. Крутецький, В. Онищук, В. Паламарчук). Однак доводиться констатувати, що формування готовності майбутніх учителів початкових класів до диференційованого навчання учнів молодшого шкільного віку не було предметом цілісного психолого-педагогічного дослідження.

У перекладі з латинської термін “диференціація” означає поділ, розшарування, розчленування цілого на різноманітні, відмінні один від одного класи, частини, форми, ступені. Стосовно загальноосвітньої школи більшість дослідників (Ю. Гільбух, І. Осмолівська, І. Унт, М. Шахмаєв та ін.) визначають диференціацію як форму організації навчання для обліку індивідуальних особливостей дітей. Інші – як принцип навчання, згідно з яким враховуються відмінності між групами дітей за допомогою різноманітних методів, способів і засобів (І. Якиманська); як один зі стратегічних принципів побудови системи освіти (В. Тарасова).

Ми трактуємо диференціацію як складне системне явище в загальній освіті, що враховує індивідуальні відмінності школярів на рівні змісту освіти, форм організації, методик і умов навчання, забезпечуючи розвиток творчого потенціалу, самобутності й унікальності особистості. Для організації диференційованого навчання створюються гомогенні групи за різними ознаками (за темпом роботи, ступенем самостійності, інтересами

та схильностями, проблемами в навчанні та розвитку, здібностями), в яких діяльність учнів стає цілеспрямованою й успішною. В умовах диференційованого навчання учень ставиться в ситуацію вибору та самооцінки своїх можливостей, що саме по собі важливе для розвитку особистості.

Диференціація в загальній освіті може виконувати декілька функцій: розширювати зміст освіти з урахуванням інтересів, схильностей, здібностей і професійних уподобань школярів; забезпечувати поглиблену підготовку учнів за цікавими для них напрямками науки та практичної діяльності; розвивати навчальну мотивацію; відновлювати резерви особистості школярів, тимчасово втрачені через соціально-педагогічні причини; наділяти досвідом творчої діяльності; формувати професійну спрямованість особистості (професійні інтереси, схильності, позитивні настанови); розвивати загальні та спеціальні здібності.

Готовність студента до здійснення диференційованого навчання в школі є соціально та професійно важливою рисою особистості, що характеризується наявністю інтегрованих методологічних, теоретичних і практичних знань і вмінь; відповідних їм навчально-логічних, пошукових, дослідницьких, творчих і оцінювально-корекційних завдань, підкріплених професійними мотивами та науково-педагогічним інтересом. Під *готовністю вчителя початкових класів до диференційованого навчання учнів* доцільно розуміти складне структурне утворення, що розглядається у двох аспектах: як функціональний стан і як стійка характеристика особистості; як інтегративна якість особистості, яка включає систему мотивів, станів, філологічних знань, умінь і навичок, певного досвіду вчителя, що дозволяє успішно здійснювати диференціацію навчання, спрямовану на максимальний розвиток розумових здібностей учнів молодшого шкільного віку.

Аналіз педагогічної практики свідчить про те, що професійна підготовка майбутнього педагога до досліджуваної діяльності в процесі викладання різноманітних дисциплін відзначається специфікою змісту, форм, методів і є важливою частиною навчально-виховного процесу в педагогічному навчальному закладі. Таке розуміння місця професійної підготовки студента вимагає співвіднесення теоретико-методологічного обґрунтування необхідності підготовки майбутнього вчителя до здійснення диференційованого навчання в школі з професійно-творчою функцією сучасного вчителя; визначення теоретико-методологічної стратегії цієї підготовки; розробки методичного забезпечення цієї стратегії у вигляді системи, визначення її змістових компонентів, основ їхньої взаємодії й умов, за яких вона може ефективно функціонувати.

Підготовка майбутнього вчителя до здійснення диференційованого навчання в школі проходить більш успішно в рамках моделі, логіка, структу-

ра, методи й організаційні форми якої відповідають принципам особистісно-орієнтованого підходу. Під час розробки моделі підготовки вчителя навчальних класів до реалізації диференційованого навчання молодших школярів ми дотримувалися такого визначення: “Під моделлю розуміється така уявлена подумки або матеріально реалізована система, що відображає або відтворює об’єкт дослідження та здатна заміщати його так, що її вивчення дає нову інформацію про цей об’єкт” [1, с. 78]. Під час використання моделей можна виділити окремі компоненти, встановити взаємозв’язки, просторові відносини між структурними компонентами, виявити умови реалізації. Таким чином, побудова моделі дозволяє в найзагальнішому вигляді виділити визначені компоненти та, надавши їм функціональної взаємодії, забезпечити найкращий, оптимальний варіант досягнення цілі.

Під час побудови моделі підготовки майбутнього вчителя початкових класів до реалізації диференційованого навчання молодших школярів ми виходили із системного й особистісно-діяльнісного підходів до педагогічної діяльності. Системний підхід дозволяє визначити структурні елементи моделі підготовки, здійснити їх аналіз, виокремити стійкі зовнішні та внутрішні зв’язки, визначити систему принципів, розкрити зміст та обґрунтувати вибір дидактичного та методичного забезпечення процесу підготовки майбутнього вчителя [2, с. 23]. Особистісно-діяльнісний підхід розуміється як визнання особистості як продукту суспільно-історичного розвитку та носія визначеної культури; орієнтація на формування індивідуально усвідомленого особистого змісту життя та діяльності людини; визнання унікальності особистості, її інтелектуальної та моральної свободи, права на повагу; погляд на діяльність як основний засіб і вирішальну умову розвитку особистості; урахування того, що саме в діяльності людина проявляється як суб’єкт свого розвитку; організація повноцінної життєдіяльності особистості в соціально-моральному відношенні; формування діяльності особистості як цілісного психологічного процесу, що містить потребу, мотив, ціль, діяння й операції, умови, засоби та результат [3, с. 56].

Системний і особистісно-діяльнісний підходи дають підставу описати модель процесу професійної підготовки майбутнього вчителя початкових класів до реалізації диференціації в навчанні молодших школярів за допомогою таких блоків: загальнокультурного, психолого-педагогічного та ресурсно-технологічного.

Під *загальнокультурним компонентом* ми розуміємо особливий вид освіти, епіцентром якої є людина, яка пізнає та створює культуру шляхом діалогічного спілкування. Загальнокультурний блок забезпечує формування у студента компетентності до реалізації нових педа-

гогічних технологій, заснованих на бережливому ставленні до дитинства, створення культури відповідного середовища особистісного розвитку, педагогічної підтримки індивідуальності дитини.

Психолого-педагогічний компонент дозволяє науково обґрунтувати вигоди до сучасного навчального процесу в загальноосвітній школі, організованого з урахуванням диференціації, і виявити його закономірності, перевести навчання з рівня інформування на рівень управління розвитком учнів.

Ресурсно-технологічний компонент визначається знанням принципів, правил, змісту, форм, методів, технологій у галузі диференціації освіти і є системою знань і вмінь, побудованих за логікою вирішення професійно-педагогічних завдань.

Модель містить: методологічні, теоретичні, методичні та практичні види підготовок, які здійснюються у процесі вирішення навчально-логічних, пошукових, дослідницьких, творчих, оцінювально-корекційних завдань. Модель динамічно забезпечує розвиток дослідницької діяльності педагога на трьох рівнях: копіювально-відтворювальному, продуктивно-інтерпретуючому, конструктивно-творчому.

Проведений аналіз першоджерел із теми дослідження дозволив визначити і теоретично обґрунтувати педагогічні умови формування готовності майбутніх учителів початкових класів до диференційованого навчання молодших школярів, до яких відноситься: застосування в якості теоретико-методологічної стратегії особистісно орієнтованого підходу до професійної діяльності студента щодо здійснення диференційованого навчання в школі, що забезпечує індивідуально-особистісну орієнтацію і технологічність процесу формування досліджуваної готовності; система підготовки, побудована на основі особистісно орієнтованого підходу, урахування стилю творчої діяльності, особливостей рефлексивних процесів; розробка та впровадження студентом педагогічних технологій здійснення диференційованого навчання з урахуванням різноманітних типів шкіл, а також особливостей і можливостей учнів.

Структура і зміст навчально-методичного забезпечення процесу формування готовності майбутнього вчителя до здійснення диференційованого навчання в школі в якості інтегровального елемента містить спеціальний курс із теоретико-методичних основ формування даної готовності, що акумулює в собі знання та способи діяльності з різних областей спеціального та життєвого досвіду учнів, тісно пов'язані з активною педагогічною практикою в школах різних типів і видів; спрямований на активізацію саморозвитку особистості майбутнього вчителя за допомогою поєднання традиційних та інтерактивних форм і методів навчання.

Критеріями ефективності системи підготовки майбутнього фахівця до здійснення диференційованого навчання в школі є ознаки, за якими можна робити висновки щодо її досягнень. Ціллю та результатом системи підготовки студента до цього виду діяльності є його готовність до здійснення диференційованого навчання в школі. Основним критерієм визначення сформованості готовності студента до здійснення диференційованого навчання в школі є його просування на більш високий рівень розвитку цієї якості. Спираючись на розроблену рядом авторів (С. Осокіною, В. Синєбрюховою, Е. Пєрьковою, А. Тарасовою та ін.) систему критеріїв оцінки рівня підготовки до професійно-педагогічної діяльності та згідно зі структурними компонентами готовності майбутнього вчителя початкових класів до реалізації диференційованого підходу в навчанні, ми визначили критерії та показники даної готовності. Ознаки, що характеризують стан готовності майбутнього педагога до досліджуваної діяльності на кожному з трьох рівнів, такі: знання основ диференційованого навчання; уміння застосувати ці знання у практичній діяльності; оволодіння творчими методами здійснення диференційованого навчання в школі; мотиви діяльності, засновані на розумінні професійної значущості оволодіння знаннями та вміннями творчого рішення професійно-педагогічних завдань щодо диференційованого навчання; готовність виходити при цьому в рефлексивну позицію; рівень цілісності опанування диференційованого навчання.

Таким чином, кожен компонент моделі вирішує свою частину завдань у процесі підготовки майбутніх учителів початкових класів щодо оцінки навчальних досягнень школярів, проте лише в єдності вони можуть зробити цей процес результативним і ефективним.

1. Общая и профессиональная педагогика : [учеб. пособ. для студентов пед. вузов] / под ред. В. Д. Симоненко. — М. : Вентана-Граф, 2005. — 368 с.
2. Сокольников Ю. П. Общая педагогическая теория. Системное понимание педагогической действительности / Ю. П. Сокольников. — М. ; Белгород : Изд-во БелГУ, 1997. — 32 с.
3. Энциклопедия профессионального образования: в 3-х т. М.—П. / под ред. С. Я. Батьшева. — М. : Профессиональное образование, 1999. — Т. 2. — 441 с.

Стаття надійшла до редакції 29.09.2011

М. Прокофьева

Модель подготовки будущего учителя

к дифференцированному обучению младших школьников

Рассматриваются теоретические основы профессиональной подготовки будущего учителя начальных классов к дифференцированному обучению. Определены и охарактеризованы структурные компонен-

ты модели подготовки к реализации дифференцированного подхода в обучении младших школьников, выделены этапы и результаты функционирования модели.

Ключевые слова: дифференциация обучения, модель подготовки учителя к реализации дифференцированного обучения.

M. Prokofieva

**Model of the Future Teacher's Training
to the Differentiated Teaching of the Primary School Children**

The article considers theoretical principles of the vocational training of future primary school teachers to the differentiated education. The author identifies and characterizes the structural components of the model of training to the differentiated approach in the process of primary school children teaching and selects the stages and the results of the model functioning.

Key words: differentiated training, model of teacher training to the implementation of differentiated teaching.

Рецензент – доктор педагогічних наук,
професор П. І. Сікорський